

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ.—Διαστρέβλωσις τοῦ ἐκ τῆς μικρᾶς χρονογραφίας τοῦ Γ. Φραντζῆ εἰς τὴν μεγάλην διαβιβασθέντος ὑλικοῦ, ὑπὸ *I. Παπαδοπούλου*.

Δύο χρονικά φέρονται ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ πρωτοβεστυαρίου Γεωργίου Φραντζῆ, ἐμπίστου αὐλικοῦ καὶ ὑπουργοῦ τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου. Τὸ ἐν ἐξ αὐτῶν γνωστὸν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ὑπὸ τὸ ὄνομα *παῖς* εἶναι ἐκτεταμένον, τὸ δὲ ἕτερον, *μίνυς* καλούμενον εἶναι κατὰ τὰ τέσσαρα πέμπτα συντομώτερον τοῦ προηγουμένου καὶ εἰς δημωδεστέραν γλῶσσαν γεγραμμένον. Ἐπειδὴ τὰ ἔργα πολλῶν ἱστορικῶν καὶ χρονογράφων τοῦ Βυζαντίου ὑπάρχουσι καὶ ἐν ἐπιτομῇ εἰς ἀπλουστέραν γλῶσσαν χάριν τῶν πολλῶν, παρὰ πολλοῖς ἐκράτησεν ἡ γνώμη ὅτι καὶ τὸ *μίνυς* εἶναι ἐγχειρίδιον τοιαύτης φύσεως. Ἔτεροι ὅμως σοφοὶ εἶναι τῆς ἀντιθέτου ὄλως γνώμης δεχόμενοι ὅτι ὁ Φραντζῆς ἔγραψε πρῶτον τὸ μικρὸν χρονικὸν καὶ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτοῦ ὡς προσχεδιάσματος ἐξεπόνησε βραδύτερον τὸ μέγα χρονικόν, στηρίζουσι δὲ τὴν γνώμην των ἐπὶ τοῦ ἐξῆς γεγονότος. Ὁ Φραντζῆς ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ μικροῦ χρονικοῦ λέγει ὅτι θὰ ὁμιλήσῃ περὶ συμβεβηκότων τὰ ὅποια ἔλαβον χώραν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς του συγκεκριμένως δὲ ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς γεννήσεως του, 30 Αὐγούστου τοῦ ἔτους 1401 μέχρι τοῦ ἔτους 1478. Τὰ διατρέξαντα ὅμως κατὰ τὴν παιδικὴν του ἡλικίαν, τὰ ὅποια καὶ μνημονεύει ἐν παρόδῳ δηλοῖ ὅτι θὰ τὰ παρέλθῃ ἐν σιγῇ μὴ δυνάμενος διὰ «τὸ ἀτελὲς τῆς ἡλικίας του» νὰ μᾶς πληροφορήσῃ πότε ἀκριβῶς καὶ πῶς συνέβησαν. Τὸ χωρίον τοῦτο τῆς μικρᾶς χρονογραφίας, τὸ ὅποῖον καὶ ἀποτελεῖ τὸ προοίμιον ταύτης παρελήφθη ἐν τῇ μεγάλῃ χρονογραφίᾳ μετὰ τῆς προσθήκης ὅτι τὰ πρὸ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ συμβάντα ὡς καὶ τὰ ἀπὸ τῆς παιδικῆς του ἡλικίας ὁ συγγραφεὺς θὰ τὰ ἐκθέσῃ ἐπὶ τῇ βάσει γραπτῶν εἰδήσεων καὶ προφορικῶν πληροφοριῶν ἃς ἔλαβεν ἀπὸ μέρους γηραιῶν αὐλικῶν, καὶ πράγματι ἐκθέτει τινὰ τούτων διὰ μακρῶν. Τὸ ἐπιχείρημα ὅμως τοῦτο τὸ ὅποῖον εἶναι ἀρκετὰ ἰσχυρὸν δὲν ἐθεωρήθη ἐπαρκὲς λόγῳ τῆς συγχύσεως καὶ τῆς ἀσαφείας αἵτινες πρυτανεύουν ὁμολογουμένως ἐν τῷ περὶ οὗ ὁ λόγος χωρίῳ ὡς ἔχει ἐκτεθειμένον ἐν τῷ μεγάλῳ χρονικῷ.

Ἀπὸ δέκα καὶ τεσσάρων ἐτῶν ἀσχολούμενος εἰς τὴν ἐκπόνησιν κριτικῆς ἐκδόσεως τοῦ μεγάλου χρονικοῦ, ἐτάχθην ἀνεπιφυλάκτως πρὸς τὴν ἄποψιν ἣτις θεωρεῖ τὴν μικρὰν χρονογραφίαν βᾶσιν τῆς μεγάλης, κυρίως ὅμως ἀπὸ ἄλλης πλευρᾶς ἐξετάσας τὸ πρᾶγμα. Ἀνάγνωσις ἀπλή καὶ ἐπιπολαία τοῦ μικροῦ χρονικοῦ, οὐχὶ μελέτη ἐπισταμένη, ἀρκεῖ νὰ μᾶς πείσῃ ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι οὔτε χρονικόν, οὔτε περίληψις χρονικοῦ, οὔτε τὸ παράπαν χαρακτηριστῆρα ἔχει τῶν ἐγχειριδίων ἐκείνων τῶν χάριν τῶν πολλῶν γραφέντων, περὶ ὧν ὁμιλήσαμεν ἀνωτέρω, ἀλλ' εἶναι ἀπλοῦν βιογραφικὸν σημειωματάριον, ἢ μάλλον αὐτοβιογραφία τοῦ Φραντζῆ. Τὸ σημεῖον τοῦτο δὲν παρε-

τηρήθη, και ἐντεῦθεν αἱ παρεξηγήσεις. Ἄφ' ἐτέρου ἡ ἐνότης τῆς γλώσσης τοῦ μικροῦ χρονικοῦ, ἡ ἀκρίβεια μεθ' ἧς ἐκτίθενται ἐν αὐτῇ τὰ γεγονότα, μαρτυροῦσα τὴν τελείαν ἀπὸ μέρους τοῦ γράφοντος γνῶσιν αὐτῶν καὶ ἡ ἀφέλεια αὐτοῦ ἥτις μάλιστα δὲν εἶναι ἄνευ χάριτος μᾶς πείθουσιν ὅτι πρόκειται περὶ ἔργου αὐθεντικοῦ καὶ γνησίου. Ἐπιστήσας δὲ τὴν προσοχὴν μου εἰς τὸ ἐπίμαχον χωρίον καὶ δὴ εἰς τὰς ἀσφαλείας καὶ τὰς συγχύσεις τὰς ὁποίας παρουσιάζει, διαβιβασθὲν ἐν τῷ μεγάλῳ χρονικῷ, διεπίστωσα βασιζόμενος κυρίως εἰς τὸ γλωσσικὸν μέρος, ὅτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χωρίον μετεφέρθη ἐν αὐτῷ οὐχὶ παρὰ τοῦ Φραντζῆ αὐτοῦ τούτου ἀλλὰ παρ' ἐτέρου μεταγενεστέρου διασκευαστοῦ ὅστις καὶ τὸ διεστρέβλωσε. Τὰς ἀπόψεις μου ταύτας ἐξέθεσα ἐν πραγματεία δημοσιευθεῖσα ἐν τῇ Β. Ζ.¹, ἀλλὰ δὲν ἔτυχον τότε οὐδεμιᾶς προσοχῆς, διότι αἱ καθαρῶς φιλολογικαὶ μέθοδοι ἐν πρόκειμένῳ δὲν θεωροῦνται τὴν σήμερον ὡς ἔχουσαι τὸ ἀπαιτούμενον κύρος. Συνεχίζων ὅμως τὰς ἐρεῦνας μου ἐπὶ τοῦ κειμένου τῶν δύο χρονικῶν ἐσχημάτισα τὴν πεποιθήσιν ὅτι τὸ τοῦ μεγάλου ὑπέστη νοθείας σημαντικᾶς, συγκεκριμένως δὲ ὅτι τὰ χωρία ἐν οἷς γίνεται λόγος περὶ Μελισσηνῶν, περὶ τῶν Acciajuoli τῶν Ἀθηνῶν, τῶν Caraccioli καὶ τῶν Τολέδων τῆς Νεαπόλεως, περὶ τῶν Φραγκοπουλῶν καὶ τῶν Κατέλμων ἅπαντα τυγχάνουσι ὑποβολιμαῖα. Εὖρον δὲ καὶ τὸ πρόσωπον τὸ ὁποῖον ἀπειργάσθη τὰς νοθείας ταύτας. Οὗτος εἶναι ὁ μητροπολίτης Μονεμβασίας Μακκάριος ὁ Μελισσηνὸς φίλος καὶ συγγενὴς τοῦ διαβοήτου ἐκείνου Ἀνδρέου Δαρμαρίου μεθ' οὗ εὐρίσκεται εἰς στενὴν ἐπαφὴν κατὰ τὴν ἐν Νεαπόλει διαμονὴν του. Τὰ τῶν νοθειῶν τούτων ἀνεκοίνωσα εἰς τὰ Βυζαντινὰ συνέδρια Σόφιας καὶ Ρώμης, πλὴν τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν μου δὲν ἔτυχον τῆς γενικῆς ἐπιδοκιμασίας. Πολλοὶ βεβαίως σοφοὶ παρεδέχθησαν τὰς ἀπόψεις μου ἐν τῷ συνόλῳ, ἕτεροι μέρος μόνον αὐτῶν, ἄλλοι ἐφάνησαν ἐπιφυλακτικοὶ καὶ τινες πρόεταξαν ἄρνησιν. Ἐξακολουθοῦν δὲ μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης αἱ διαμάχαι ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου.

Τὸ μέγα χρονικὸν τοῦ Φραντζῆ θεωρεῖται ὡς μία τῶν σπουδαιοτέρων ἱστορικῶν πηγῶν διὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου καὶ τὸ νὰ θελήσῃ τις νὰ κλονίσῃ τὸ κύρος του εἶναι ἔργον λίαν δυσχερές. Ἀντιλαμβάνομαι ἐπομένως καὶ τὰς ἐπιφυλάξεις καὶ τὰς ἀρνήσεις ὡς ἀντιτάσσουσιν εἰς τὰ ἐκάστοτε προβαλλόμενα ἐπιχειρήματά μου, ἂν καὶ τινὰ ἐξ αὐτῶν οὐδόλως εἶναι εὐκαταφρόνητα. Τοιαῦτα π.χ. εἶναι τὰ ἐξῆς: Ὁ Φραντζῆς δηλοῖ κατηγορηματικῶς ὅτι περὶ τὸν ἀπὸ τοῦ συγγραμμάτου τὸ παρέδωκεν εἰς χεῖρας τοῦ ἐν Κερκύρα ἱερέως Ἀντωνίου τῇ 29ῃ Μαρτίου τοῦ ἔτους 1478, ἀλλ' ἐν αὐτῷ ἀναφέρονται γεγονότα ὑστερόχρονα ὡς ὁ θάνατος τοῦ Πορθητοῦ καὶ ἡ ἀπὸ μέρους τῶν Τούρκων ἐκκένωσις τῆς Ὑδρουίντου. Ἄφ' ἐτέρου ἔχομεν τὴν ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις σπουδαιοτάτην διαφορὰν ἣν παρουσιάζει τὸ μικρὸν χρονικὸν

¹ Ἰωάννης Ζ' ὁ Παλαιολόγος καὶ τὸ Χρονικὸν τοῦ Φραντζῆ, *Byzant. Zeitschrift*, 32, 1932, σ. 257-262.

τοῦ ὁποίου ἡ γνησιότης εἶναι ἀναντίρρητος πρὸς τὸ μέγα ἀναφορικῶς πρὸς τὸ συνοικέσιον διὰ τοῦ ὁποίου Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος ἐσκόπευε νὰ ἀμείψῃ τὰς ὑπηρεσίας τοῦ πιστοῦ του ἀλικιοῦ Φραντζῆ. Καὶ κατὰ μὲν τὸ μέγα χρονικὸν ἡ θυγάτηρ τοῦ Φραντζῆ Θάμαρ θὰ ἐνυμφεῖτο μετὰ τοῦ Νικηφόρου Μελισσηνοῦ κατὰ δὲ τὸ μικρὸν χρονικὸν θὰ ἐδίδετο εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Φραντζῆ Ἰωάννην ἡ θυγάτηρ τοῦ Νικολάου Γουδέλλη εὐπατρίδου συγγενοῦς τοῦ αὐτοκράτορος κλπ.

Ἐν ἅπασιν τοῖς χωρίοις τὰ ὁποῖα ἐθεώρησα ὡς ὑποβολιμαῖα ἀποσκοπεῖται ἡ ἀπόδειξις ὅτι ὁ Μακάριος Μελισσηνὸς εἶναι κατ' εὐθείαν γραμμὴν ἀπόγονος τοῦ ἐνδόξου Βυζαντινοῦ οἴκου τῶν Μελισσηνῶν, ἐξυπηρετοῦνται κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον οἱ ἐν Νεαπόλει φίλοι του περὶ ὧν ὠμίλησα ἀνωτέρω, καὶ ἐπιδιώκεται ἡ ἐπέκτασις τῶν δικαιωμάτων τῆς μητροπόλεως Μονεμβασίας ἧς προΐσταται καὶ ἐπὶ τῆς ἐπισκοπῆς Ἀνδροῦσης. Ἐπὶ πλέον Μακάριος ὁ Μελισσηνὸς παρερμηνεύων τὸν τίτλον τὸν ὁποῖον φέρει «καὶ τόπον τοῦ Σίδης ἐπέχων» ἀξιῶ τὴν δεκάτην ἐν τῷ συνταγματικῷ θέσιν¹. Κατὰ τῆς γνησιότητος τῶν ὡς ἄνω χωρίων ἔχομεν μαρτυρίαν ἀναντιρρήτου κύρους προερχομένην ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου. Ἡ ἐν Νεαπόλει ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη περιέσωσεν ἐν τῷ κώδικι Cyrillus II C 35 τὸν φάκελλον τῶν ἰδιωτικῶν ἐγγράφων τοῦ Μακαρίου Μελισσηνοῦ, ἐν οἷς ἅπασαι αἱ προσπάθειαι του ἐπὶ τῶν ὡς ἄνω ζητημάτων ἐκτίθενται κατὰ πλάτος, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ αἱ χρηματικαὶ αὐτοῦ συναλλαγαὶ μετ' ἐκείνων οἵτινες ἀνηγορεύθησαν ἀπόγονοι τῶν Κομνηνῶν κλπ.

Ἐγκύπτων ὅμως βαθύτερον εἰς τὴν μελέτην τοῦ μικροῦ χρονικοῦ παρατηρῶ νῦν ὅτι τὰ ὅρια τῆς ἐν τῷ μεγάλῳ εἰσχωρησάσης νοθείας εἶναι πολὺ εὐρύτερα παρ' ὅσον τὸ ἐφανταζόμενον ἀρχικῶς. Ἡ διαστρέβλωσις τὴν ὁποίαν ὑπέστη τὸ προοίμιον τοῦ μικροῦ χρονικοῦ διαβιβασθὲν εἰς τὸ μέγα, καὶ περὶ τῆς ὁποίας ὠμίλησαμεν ἀνωτέρω δὲν εἶναι ἡ μόνη. Σχεδὸν ἅπαν τὸ ὑλικὸν τοῦ μικροῦ διοχετευθὲν εἰς τὸ μέγα, ὑπέστη παρομοίαν ἢ καὶ δεινοτέραν διαστρέβλωσιν². Αἱ διαστρεβλώσεις αὗται δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προέρχωνται ἀπὸ μέρους αὐτοῦ τούτου τοῦ Φραντζῆ. Δὲν εἶναι δυνατὸν ὁ συγγραφεὺς ἐπεξεργαζόμενος προγενέστερον πόνημά του νὰ μὴ ἐννοῇ τί ἔγραψεν ὁ ἴδιος ἐν αὐτῷ καὶ τὸ χεῖριστον νὰ μὴ γνωρίζῃ τὰ γεγονότα τὰ ὁποῖα ἐκθέτει καὶ μέσα εἰς τὰ ὁποῖα καὶ ἔζησε καὶ ἔδρασε. Πολὺ δὲ ὀλιγώτερον πρέπει αἱ διαστρεβλώσεις νὰ

¹ Περὶ τῶν ἐν τῇ σ. 399 τῆς Μεγάλῃς Χρονογραφίας νοθειῶν ἠσυχολήθη μετὰ τῆς ἰδιαζούσης αὐτῶν ἐμβριθείας ὁ διαπρεπὴς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου κ. Franz Dölger ἐν τῇ ἀξιολόγῳ πραγματείᾳ του «Macarios von Monembasia» κλπ. ἐν : O. Glauning zum 60. Geburtstag (1936) 25 ff. προσάγων ὄλως νέα καὶ ἰσχυρὰ ἐπιχειρήματα περὶ τῶν νοθειῶν τοῦ Μακαρίου καὶ ἐπὶ ἐτέρων κειμένων.

² Περὶ τῆς διαστρεβλώσεως τοῦ ἐξ ἐτέρων πηγῶν καὶ δὴ ἐκ τοῦ Νικ. Γρηγορᾶ εἰλημμένου ὑλικοῦ ὠμίλησα ἤδη ἐν τοῖς προλεγομένοις τῆς παρὰ ΤΕUBNER ἐκδόσεώς μου «Georgios Phrantzes — Chronicon».

ἀποδοθῶσιν εἰς ἀντιγραφεῖς, διότι αὐταὶ εἶναι ἐνσυνείδητοι καὶ ἐσκεμμένοι καὶ μόνον ἀπὸ μέρους παρενοοῦντος τὰ γραφόμενα ὡς ἐξ ἀγνοίας τῶν πραγμάτων διασκευαστοῦ δύνανται νὰ προέρχονται. Βεβαίως ἀλλοίωσις ἀπὸ μέρους ἀντιγραφῶν εἶναι δυνατὸν νὰ προήλθεν εἰς χωρία ὡς τὸ ἐπόμενον.

«ἐδίωξε τοὺς ἐναντίους ἄχρι Σαβελλίου καὶ ἐπέκεινα πρὸς τὴν ἐπάνοδον ἤτοι ἀνάβασιν τοῦ Σιδηροκάστρου . . . καὶ φθάσας ἀνείλε τὸν εἰρημένον προμηθέα τοῦ στόλου ἐπὶ ἡμίονου καθεζόμενον καὶ δυσεπέκεινα πεσόντα».

Μεγάλη Χρ., ἔκδ. Βόννης, σ. 426.

Τοιαύτης φύσεως χωρία ὑπάρχουσι πάμπολλα· θὰ περιορισθῶ ὅμως ἐνταῦθα εἰς τὸ νὰ ἀναφέρω τινὰ ἐξ ἐκείνων ἔνθα ὀφθαλμοφανῶς καταδεικνύεται ἡ ἀπὸ μέρους παρενοοῦντος διασκευαστοῦ διαστρέβλωσις.

Εἰς τὸ ἀμέσως ἀκολουθοῦν χωρίον πρόκειται περὶ τῆς ἀντιστάσεως ἣν πρόεβλεν ὁ δόγης Φούσκαρις ἐν τῇ Γερουσίᾳ ὅπως δοθῇ βοήθεια εἰς Κωνσταντῖνον τὸν Παλαιολόγον.

Μεγάλη Χρονογραφία

«Τότε οὖν καὶ ἐν τῇ Ἑνετίᾳ βουλῆς μεγάλης γενομένης περὶ τούτου ἀνέστη ὁ τῷ τότε καιρῷ δούξ, τοῦνομα Φραγκίσκος Φούσκαρις, λέγων «οὐ κατ' ἀγνοίαν γὰρ ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὤριξεν ἡμᾶς» ἀλλὰ καὶ ἄλλοι οἱ ἰδόντες καὶ ὀμιλήσαντες αὐτῷ φρονιμώτερον αὐτοῦ ἀνθρώπον ἐν τῇ Ἰταλίᾳ οὐκ εἶδον, εἰ μὴ διὰ κακίαν καὶ φθόνον».

Ἐκδοσις Βόννης, σ. 323, 20.

Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ὁ Φραντζῆς ἀναφέρει τὰ τῆς μεταβάσεώς του εἰς Ναύπακτον·

« . . . μέσου δὲ γενομένου καὶ τοῦ Βικάρδου Μαρκέλλου ἡγεμόνος Ναυπάκτου, καὶ εἶδομεν ἀλλήλους, ὃν κάγῳ βλέψας ἐθαύμασα ὅτι ἔοικεν εἰς πάντα τῷ τοῦ Σίδης μητροπολίτῃ».

Ἐκδοσις Βόννης, σ. 151, 15.

Ἐνταῦθα ὁ διασκευαστῆς νομίζει ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Φραντζῆ ὑφίστατο ἀκόμη ἡ μητρόπολις Σίδης ἣτις καταργηθεῖσα ἀπὸ τοῦ 1400 καὶ ὡς προεδρεία ἔπαυσεν ἀποδιδομένη εἰς περιοίκους μητροπολίτας¹.

¹ ΜΙΚΛΟΣΙΧ - ΜÜLLER, Acta et Dipl., II, σ. σ. 285 καὶ 389 - 390.

ἐδίωξαν . . . μέχρι καὶ τῶν Μύλων καὶ τοῦ Σαραβαλλίου καὶ ἐπέκεινα πρὸς τὸ ἀνώφορον τοῦ Σιδηροκάστρου . . . καὶ φθάσας ἀνείλε τὸν πρεβεδοῦρον ἐπὶ μουλαρίου καθεζόμενον καὶ δις ἀπ' ἐκείνου πεσόντα».

Migne, P. G., 156, σ. 1074, Δ.

Μικρὰ Χρονογραφία

«Εἰς τὴν Βενετιάν καὶ βουλῆς γενομένης μεγάλης ἀντίστη ὁ δούξ Φραντζέσκος Φούσκαρις οὐ κατ' ἀγνοίαν καὶ γὰρ καὶ ὁ βασιλεὺς κτθρ Ἰωάννης ὤρισε μας· ἀλλὰ καὶ ἄλλοι οἱ ἰδόντες καὶ ὀμιλήσαντες αὐτὸν (τὸν Φούσκαριν) εἶπον ὅτι φρονιμώτερον ἀνθρώπον εἰς τὴν Ἰταλίαν οὐκ εἶδον· ἀλλὰ διὰ κακίαν καὶ φθόνον».

Migne, P. G., 156, σ. 1062 Α.

« . . . μέσου δὲ γενομένου καὶ τοῦ Μπερνάρδου Μαρκέλλου ἐκείνου, καπετάνου Ναυπάκτου εἶδομεν καὶ ἀλλήλους· ὃν ἰδὼν ἐθαύμασα ὅτι διέφερε πάντων ἀνθρώπων εἰς τὸ δυσεϊδῆς εἶναι».

Migne, P. G., 156, σ. 1041, Δ.

Και τὰ παρόμοια χωρία εἶναι ἐπίσης πάμπολλα ἐν τῇ Μεγ. Χρονογραφίᾳ.

Σημειωτέον ἐν τέλει ὅτι καὶ ἐν τῷ minus ὑπάρχουσι δύο ἢ τρία χωρία μὴ παρουσιάζοντα ἀρτιότητα, ἀλλὰ τὸ σφαιερὸν αὐτῶν προέρχεται ἐξ ἀπροσεξίας τῶν ἀντιγραφέων. Τοῦτο δὲ εἶναι καταφανέστατον.
